

Тања Милосављевић
Зоран Радовановић

КРАЉ АЛЕКСАНДАР ПРВИ КАРАЂОРЂЕВИЋ
АТЕНТАТ(И) И АЋУТАНТИ

– цртице из прошлости –

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © Тања & Зоран & Прометеј 2025.

Издавање књиџе подржао је

Савез потомака ратника Србије 1912–1920
Београд, Дом војске Србије, Браће Југовића 19/II.

Тања Милосављевић
Зоран Радовановић

КРАЉ
АЛЕКСАНДАР ПРВИ КАРАЂОРЂЕВИЋ
АТЕНТАТ(И) И АЂУТАНТИ

– цртице из прошлости –

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Ова књига је намењена и посвећена обележавању деведесетогодишњице од атентата на југословенског краља Александра Првог Карађорђевића у француском граду Марсељу 1934. године. Издање је проткано аутентичним записима и сачуваним оригиналним фотографијама као и документима који сведоче о привржености и одговорности краљевих ађутаната и њихових најмилијих својој Отаџбини у туробним временима прве половине двадесетог века.

ПРЕДГОВОР

Повод за писање ове књиге је деведесетогодишњица убиства краља Александра Првог Карађорђевића у Марсељу. Међутим, аутори су приступили писању ове књиге како би, поред овог значајног догађаја који је обележио не само српску и југословенску већ и светску историју, донели и неке друге значајне информације о српским добровољцима који су директно или индиректно били учесници у неуспелим покушајима атентата на краља (будући на то да их је било неколико).

Прецизније, ова књига доноси не само историјске чињенице о самом убиству тадашњег суверена у Марсељу 1934. године, већ и мање познате информације о двојници земљака из Дреновца који су били телохранитељи краља Александра. Ради се о Чедомиру Мирковићу и Живану Ј. Кезићу. Чедомир је био рањен приликом неуспелог покушаја атентата на краља Александра у Београду на Видовдан 1921. године, а Живан Ј. Кезић је, после Великог рата, постао лични официр обезбеђења и телохранитељ краља Александра Првог Карађорђевића. Пратио га је свугде; једино није био у краљевој пратњи приликом последњег краљевог боравка у Марсељу 1934. када је и извршен атентат на краља. До краја свог живота, Живан је патио што није био уз свог краља када је извршено злочиначко убиство.

Судбина или случајност, обојица су била из истог места, на истом задатку. Један од аутора ове књиге, који је и сâм пореклом из Дреновца, поред Шапца, учитељ у пензији и историчар Зоран Радовановић је годинама истражи-

вао и сакупљао материјал о овим добровољцима чији су му потомци открили информације до сада непознате јавности. Обојица су остали упамћени као „лично и породично привржени монархији и Отаџбини, хитри, наочити, стасити, школовани и изнад свега храбри“. Чедомир Мирковић, краљев гардиста, је имао само 22 године када је као редов Другог ескадрона коњичког пука Краљеве гарде рањен у покушају атентата на тада још регента Александра Карађорђевића. Његов отац, Иван Мирковић је од краља одликован медаљом албанске споменице и златном медаљом за грађанске заслуге 1930. године. Нису се они случајно нашли уз краља. Како истичу хроничари, сву тројицу их је красила одважност и посвећеност задацима који су им се свакодневно поверавали.

Историја је забележила, а публициста Зоран Радовановић податке и њихове животне путеве сабрао у књигу. Други део ове књиге биће управо посвећен овим дреновачким „горостасима“, неправедно заборављеним од стране историчара, а који су и те како вредни помена у мачванској па и целокупној српској историји.

У првом делу књиге ћемо се осврнути на два атентата на краља Александра. Првом, неуспелом из 1921. године и оном кобном 1934. када је тадашњи југословенски суверен погубљен у Марсељу.

КРАЉ КОГА ТРЕБА УБИТИ

Аутори су остали замишљени пред насловом чланка у новинама *Полиџикин забавник* од 7. фебруара 2002. године који гласи *Краљ кога треба убити* и уводним коментаром да је много њих желело да се докопа краљеве главе, али да је краљ неустрашиво одговарао на упозорења: „Не боји се, ваљда, један краљ двојице пробисвета и мангупа“.

Ипак, овај новински чланак који ћемо донети у оригиналу на крају овог предговора је интересантан по томе што доноси и открива све покушаје убиства краља Александра пре одлучујућег марсељског који се догодио 9. октобра 1934. године.

Хроничари наводе да је прва смртна опасност запретила другорођеном сину краља Петра Првог, краљу Александру још у његовој младости и то од његовог старијег брата Ђорђа који је тада био званични престолонаследник, а који је ађутанту свог оца поверио 1905. године следеће:

Ја сам и моја Чичу (иако је називао краља), једном ударо нојом у њрбух и он је звонио жандарме да ме вежу; они су дошли, али нису смели да ми њриђу. Ја, када се наљуџим, у сџању сам да убијем; еџо, ја сам хџео секиром да убијем мој браџа Александра, али он се склонио, џосле џа је краљ морао џослаџи у Русију... (Полиџикин забавник, стр. 5)

Други покушај убиства краља Александра датира од 11. новембра 1916. године, а догодио се на Солунском фронту, на око два километра од Острове. Наиме, када се краљ Александар враћао аутомобилом с фронта из инспекци-

је српских трупа, одјекнула су два пуцња, један за другим. Није се могло утврдити ни ко је, ни одакле пуцао у ауто у којем се налазио врховни командант Александар. Чак је овај покушај атентата у почетку држан у тајности по речима др Бранислава Глигоријевића који је написао тротомне студије о краљу Александру. За атентат се сазнало тек у другој половини септембра и то зато што су онда у краљевој пратњи били и Французи, а први је за то сазнао министар унутрашњих дела Љуба Јовановић. Он је почетком октобра с Крфа отпутовао у Солун, а потом 20. новембра затражио да је, због даље истраге, неопходно да у Солун дође и сâм председник владе Пашић.

Трагање за атентаторима је потрајало и окончано је 17. децембра када су ухапшени Драгутин Димитријевић Апис и Љубомир Вуловић (што ће се показати као нека врста повода за обрачун с тајном организацијом „Црна ружа“ која је угрожавала сâм престо). Међутим, и поред дуготрајног Солунског процеса није тачно било утврђено ко је пуцао на краља. Чак ни много касније, када је обновљен процес у Београду 1953. године, није се сазнало више детаља о овом догађају. Напротив, суд је констатовао да покушаја атентата уопште није ни било.

Нове претње животу престолонаследника су се наставиле одмах по проглашењу Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца 1919. године. Атентат на краља је требало да се изврши приликом његове посете Загребу и то ручном бомбом баченом са крова. Срећом, завера против краља Александра није успела јер је хрватска влада у Загребу брзо реаговала и издала поверљив распис да је живот краља Александра у опасности.

Гроф од Авале, како се краљ сâм представљао на приватним путовањима по Европи, је избегао најозбиљнији напад у Београду 29. јуна 1921. године. Званично обавештење које је било тада приликом покушаја атентата је гласило:

Данас око 11 сати, када се Њ. В. Наследник престола, по полајању заклетве на уста, враћао из Уставојворне скупштине за Двор, у праћи и [осиодина] Пашића, бачена је бомба са зраде Министарства краљевина, она је ударила у један електрични стуб, те је у ваздуху експлодирала пре него што су кола Њ. В. наишла: рањено је десетак лица од којих највише војника. Агенцијор је био на прелазу краљу Министарства краљевина и по баченој бомби покушао је избећи, али су га ухватили сами радници и њом приликом одузели му три бомбе и револвер. Полиција га је једва сачувала од узрујане масе, која га је хтела линчовати, те га је сровела у Управу крада где је утврђено да се зове Сасоје Стејић, молерски радник, познати бољшевик, који се 1919. године вратио из Русије и збој своје агитације у комунистичким круговима прозван Троцки!

Оно што је писало још у саопштењу јесте да је краљ наставио са програмом и понашао се као да се ништа није догодило. Отишао је на ревију трупа која се одржавала на простору између хотела Балкан и Москва.

Стејић је иначе, имао намеру да баца бомбу на краља много раније 10. јуна, али није успео јер није могао да уђе у зграду Скупштине где се налазио краљ. Иначе, треба напоменути да су, тог 29. јуна 1921. године, уз њега била још двојица атентатора у улици Милоша Великог, који су такође били наоружани бомбама и имали задатак да их употребе уколико Стејић не успе у њиховој намери. Стејић је био осуђен најпре на смрт, а његов најближи саучесник Чаки на двадесет година робије. Међутим, милошћу краља Александра, смртна казна је замењена доживотном робијом. Стејић је имао само 17 година када је пробао да изврши атентат, а страдао је касније у бици на Сутјесци.

Следећи атентат на краља Александра је био планиран за дан његовог венчања са румунском принцезом Маријом 1. јуна 1922. године. Полиција је од агента из Париза добила

поруку да се припрема атентат тог дана, што је британско посланство то такође потврдило у Београду.

У децембру 1933. године, Петар Ореб покушао је да изврши атентат на краља у Загребу. Ореб се неколико недеља спремао у Италији за тај подухват, као члан усташке организације Анте Павелића, будућег поглавника НДХ.

Ореб је био опремљен са три бомбе које је требало да активира на Јелачићевом тргу у Загребу када је краљ пролазио у отвореном аутомобилу. Међутим, предомислио се у последњем моменту пред масом која је клицала „Живио“ из које би једва извукао живу главу да је пробао да изврши атентат. Одложио је свој план за сутрадан да убије краља приликом његове посете Катедрали. Међутим, полиција га је открила у међувремену ушавши му у траг и савладала га. Претходно је, нажалост, успео да убије једног полицајца, а другог да рани.

Након што је обавештен о свему, краљ Александар је написао писмо свом рођаку кнезу Павлу у којем је истакао:

На дан доласка у Загреб, били смо у великој опасности и право је чудо што сам данас уопште у стању да ти пишем. Људи који су чекали на нас на Јелачићевом тргу с бомбама и револверима ухватени су, заједно са њиховим оружјем, и што је заиста важно, сви су признали. Дошли су право из Трста где је основана школа за убице под покровитељством велике фашисте. Када се цела јужва слепе, тражићу све што је потребно да отворим очи свету и кажем какви су фашистички методи у спољној политици. Био сам у праву. Био сам у праву што нисам веровао и што нисам ништа хтео да имам са њим подлацима...

Краљ је убрзо наредио да суђење Петру Оребу буде јавно те се јавност могла лако информисати и уверити да убице у Југославију шаље Италија. Спроведене су многе додатне полицијске истраге и утврђено је да постоје, поред Италије, и терористички логори у Мађарској у којој су обучава-

не убице. Међутим, и након суђења Петру Оребу, атентатори се нису зауставили ту, него су двојица дошла у Београд са задатком да убију краља, али су после неколико недеља одустали. Када су се вратили у Хрватску, полиција их је одмах похапсила у Загребу.

Нови атентат на краља се називао већ у септембру 1934. године када је краљ Александар ишао у службену посету Бугарској. Анте Павелић се састао са Ванчом Михајловим (вођа ВМРО) у римском хотелу „Континентал“ да би договорили детаље атентата који опет неће бити извршен. Павелић је захтевао да атентат буде обављен одмах док је Ванчо био против тога, јер би убиство краља на бугарском тлу могло да доведе до рата погубног за поданике краља Бориса. Тако је атентат одложен са циљем да се почини без грешке приликом посете краља Француској која се увелико припремала.

После много неуспелих покушаја, атентатори су успели у својој намери да убију тадашњег краља Југославије у Марсељу 1934. године. Био је то догађај који је одјекнуо у читавом свету. Иако је можда могао да буде спречен, јер су сви указивали краљу да се лако може десити атентат, 9. октобра 1934. године. Краљ је настрадао у Француској, земљи коју је, после своје Југославије, највише волео. Био је то догађај који ће комплетно изменити ток историје у наставку. Догађај који је означио крај мира у ондашњој Европи.